

Temat: Bogurodzica jako najstarsza pieśń ojczyzniana Polaków. (2 godz.)

1. Geneza utworu.
2. Pieśń maryjna o charakterze błagalnym.
3. Motyw deesis w polskiej pieśni .
4. Najstarsze archaizmy w utworze.
5. Konstrukcja pieśni.
6. Współczesne nawiązania – K.K.Baczyński „**Modlitwa do Bogurodzicy**”

Ad.1

Bogurodzica jest najstarszą znaną polską pieśnią religijną. Jej najstarsze zapisy pochodzą z początku XV wieku. Są to dwa przekazy: kcyński (dwie pierwsze zwrotki z zapisem nutowym) i krakowski (trzynaście zwrotek, bez nut). W roku 1506 pieśń ukazała się drukiem w Krakowie w Statucie Jana Łaskiego.

Data powstania Bogurodzicy jest sprawą problematyczną. Większość badaczy jest jednak zdania, że dwie pierwsze zwrotki pieśni pochodzą z okresu wcześniejszego niż zapis tekstu, datuje się je na XI-XII bądź XIII wiek. Świadectw potwierdzających ten fakt jest sporo. Ewa Ostrowska wskazuje na podobieństwo *Bogurodzicy* do innego hymnu maryjnego, łacińskiego *Salve regina*, powstałego w XI wieku – jej zdaniem oba utwory musiały powstać w podobnym czasie. Poza tym wiek XI-XII to czas powstania kilku innych, wartościowych artystycznie utworów (*Kroniki Galla Anonima*, *Kazań Świętokrzyskich*), co świadczyłoby o istnieniu w tym okresie polskiej kultury literackiej na wysokim poziomie. Znajdziemy także w samym tekście świadectwa językowe pochodzenia pieśni z tego okresu – liczne archaizmy, zwłaszcza bardzo stare formy *dziela* i *bożyc*, które w żadnym innym zabytku staropolskim nie występują.

Problematyczne jest także **autorstwo** pieśni. Przypisywano je swego czasu świętemu Wojciechowi (żyjącemu u schyłku X wieku), jest to jednak raczej interpretacja błędna. Powstanie *Bogurodzicy* łączy się zazwyczaj z tradycją liturgii łacińskiej (hymny kościelne), a także z wpływami wschodnimi (wskazuje na to głównie zastosowanie motywu deesis, nawiązującego do prawosławnych ikon). Nie wiadomo też, gdzie tekst powstał, podawane są takie miejsca jak Wielkopolska, Małopolska oraz Płock.

Istotne jest, że *Bogurodzica* była od początku ściśle połączona z jej zapisem nutowym – jej przeznaczeniem nie była recytacja, lecz śpiew. Przypuszcza się, że została ona skomponowana jako pieśń rycerska, o czym świadczy podobieństwo początku melodii do początku pieśni jednego z truverów (średniowiecznych francuskich wędrownych poetów i śpiewaków) Jehana de Braine. Tę hipotezę potwierdzają dalsze dzieje *Bogurodzicy*. Jan Długosz odnotowuje, że była ona śpiewana przez rycerstwo polskie podczas bitwy pod Grunwaldem w 1410 r. Była śpiewana także podczas innych bitew XV-wiecznych, a także podczas koronacji Władysława III i w czasie bitwy pod Warną. Wtedy traktowano ją jako pierwszy polski hymn narodowy, Długosz

nazywał ją *carmen patrium* (pieśnią ojczystą). *Bogurodzica* weszła do rytuału koronacyjnego. Znaczenie narodowo-patriotyczne ma po dziś dzień.

Literatura na temat pierwszego polskiego tekstu poetyckiego jest ogromna: składa się na nią około 160 prac historycznoliterackich i językoznawczych. Złożyło się na to kilka przyczyn – przede wszystkim to, że jest to pierwszy tekst napisany po polsku, który można nazwać dziełem literackim, i do tego dziełem bardzo kunsztownym. *Bogurodzica* stanowi świetny materiał do analizy, ponieważ z powodu zastosowania licznych archaizmów zawiera w sobie wiele miejsc, które wymagają objaśnienia – zarówno jeśli chodzi o warstwę językową, jak i treść oraz powiązania literackie i kulturowe. Poza tym nie jest to tekst martwy, ale od ponad pięciu wieków obecny w polskiej kulturze literackiej, przekazywany ustnie przez śpiew.

Ad.2

Bogurodzica

Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławiona *Maryja!*

U twego syna, Gospodzina, matko zwolena *Maryja!*

Zyszczy nam, spuści nam.

Kirielejson.

Twego dzieła Krzciciela, bożyce,

Usłysz głosy, napelni myśli człowiecze.

Słysz modlitwę, jąż nosimy,

A dać raczy, jegoż prosimy,

A na świecie zbożny pobyt,

Po żywocie rajski przebyt.

Kirielejson.

"Bogurodzica" to modlitewna pieśń, w której zawarte są prośby do Boga.

Pierwsza zwrotka zawiera prośby skierowane do Matki Bożej, wybranej przez Boga ze wszystkich ludzi na ziemi, na Matkę swego jedyne Syna. Wierni proszą Ją o to, aby poprzez Jej zjednoczenie z Bogiem pomogła ludziom uzyskać przychyłność swego Syna.

Druga zwrotka skierowana jest do Jezusa po przez wstawiennictwo Jana Chrzciciela. Wierni proszą go o to aby wiedli bogobojny żywot, a po śmierci mogli trafić do nieba, w nagrodę za dobre życie.

Obydwie zwrotki mają zaznaczoną budowę dwuczłonową. Widoczne są tu apostrofy i prośby modlitewne, zaznaczone w jednym wersie: *Zyszczy...spuści...*

Niezwykła mądrość utworu przypomina scholastyczny traktat naukowy, w który w niezwykle sposób łączą się prawa wiary i rozumu.

Adresatką modlitwy jest Matka Boża, która jest osobą bliższą ludziom, z racji swej ludzkiej natury, i może pośredniczyć pomiędzy zagubionym człowiekiem a wszechmogącym Bogiem. Bóg, Chrystus, Maryja, św. Jan Chrzciciel to adresaci ludzkich modlitw, do których zwracają wierni prośbą o pomoc.

Ad.3

MOTYW DEESIS

Utwór jest mistrzowsko wykonaną literacką realizacją bardzo starego ikonograficznego **motywu deesis**, wywodzącego się prawdopodobnie z Bizancjum i popularnego w ikonograficznej sztuce romańskiej. Według niego w centrum uwagi majestatycznie wyobrażony **Chrystus** - Władca (Gospodzin) zwrócony twarzą do odbiorców (najczęściej z gestem błogosławieństwa) występuje w asyście **Matki Boskiej** (Bogurodzicy – znajdującej się po jego prawej – ważniejszej - stronie) i **Jana Chrzciciela** (krzciciela – z lewej strony Jezusa). Oboje ukazani z profilu zwracają się twarzą do Chrystusa, który wyraźnie nad nimi góruje. Ich postawy: pochylona głowa, ręce złożone do modlitwy, często klęczące wskazują na to, że jako pośrednicy wypraszają u Boga łaski dla ludzi.

Prawdopodobnie polski tekst Bogurodzicy jest kopią łacińskiego lub greckiego oryginału. Świadczy o tym arcydzielną konstrukcją utworu, znajomość motywu deesis oraz mistrzowskie przełożenia kompozycji plastycznej na literacką. Nie byłoby to niczym niezwykłym – w średniowieczu takie praktyki były czymś normalnym.

Ad.4

Język "Bogurodzicy" jest niezwykle oryginalny i kunsztowny. Nacechowany niepowtarzalnymi archaizmami:

Bogurodzica to złożenie dwóch rzeczowników w formie mianownika, ale pełni funkcję wołacza.

Przyimek *dziela* - dla, zawarty już w Kazaniach Świętokrzyskich.

Wyraz *bożyce* - Syn boga pełni funkcję wołacz; rzeczownik *bożyc* zawiera końcówkę -ic albo -yc, co oznaczało rzeczowniki określające synów(np. *panicz*, czyli syn pana)

Wszystkie opisane tu aspekty budowy językowej świadczą o tym, że kopiści rozmaicie przekształcali tekst przepisanego tekstu. Twórca pieśni ułożył ją najprawdopodobniej znacznie wcześniej niż jakikolwiek inny ocalały zabytkowy tekst polskiej literatury.

ŚRODKI STYLISTYCZNE W BOGURODZICY

apostrofy do Bogurodzicy (rozbudowana) i Jezusa (krótka)

epitety „sławiena”, „zwolena” (budujące wizerunek Maryi - istoty boskiej, idealnej), „zbożny”, „rajski” (określają miejsca pobytu: za życia i po śmierci, czynią je idealnymi doskonałymi - przecież to marzenie, które z woli Boga może się ziścić)

oksymoron „Bogurodzica dziewica” (podkreślający wiarę w dogmaty Kościoła)

Składnia wielokrotnie podrzędnie złożona wskazuje, że autor był człowiekiem wykształconym, a sam tekst nie był pisany jako pieśń, której adresatem był prosty lud. Intelktualny charakter wywodu przypomina porządek scholastycznego traktatu naukowego łączącego prawa wiary i rozumu.

Ad.5

BUDOWA BOGURODZICY

Tekst składa się z **2 strof**:

pierwsza - z **3 wersów** (nawiązuje do symboliki liczby trzy w Biblii, motywie deesis itd.),
druga - z **6 wersów** (2 razy większa).

Obie strofy kończy **refren (łacińska eksklamacja: Kyrieleison)**.

Wersy są silnie **zrytmizowane** przez rymy wewnętrzne i zewnętrzne.

Utwór cechuje staranny **paralelizm**:

W obydwu strofach widać **układ dwuczłonowy (parzysty)**: każda składa się z **apostrofy** i **zdania apelatywnego (prośby)**.

Podobnie - konstrukcja członów poszczególnych wersów, gdzie wezwania i prośby modlitewne zajmują identyczne pozycje w jednym wersie: Zyszczy ... spuści ...

Symetria i asymetria. Wyraźnie widać odwróconą symetrię pomiędzy pierwszą strofą, a drugą:

W pierwszej - apostrofa jest rozbudowana, a prośba krótka.

W drugiej – apostrofa krótka, a rozbudowana prośba.

Ad.6

Modlitwa do Bogarodzicy

KRZYSZTOF KAMIL BACZYŃSKI

Któraś wiodła jak bór pomruków
ducha ziemi tej skutego w zbroi szereg,
prowadź nocne drogi jego wnuków,
byśmy milcząc umieli umierać.

Któraś była muzyki deszczem,
a przejrzysta jak świt i płomień,

daj nam usta jak obłoki niebieskie,
które czyste - pod toczącym się gromem.

Która ziemi się uczyłaś przy Bogu,
w której ziemia jak niebo się stała,
daj nam z ognia twego pas i ostrogi,
ale włóż je na człowiecze ciała.

Któraś serce jak morze rozdarław synu ziemi i synu nieba,
o, naucz matki nasze,
jak cierpieć trzeba.

Która jesteś jak nad czarnym lasem blask - pogody słonecznej kościół,
nagnij pochmurną broń naszą,
gdy zaczniemy walczyć miłością.
21 III 44 r.